בס"ד

לאברך

ויקרא לפניו אברך (בראשית מא, מג)

"זה יוסף שהוא לחם בחכמה" (רש"י)

מתורתו ומשנתו של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף ענגיל זצ"ל

חג הפסח תשפ"ג • שנה ג' - גליון קי"ט • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על חג הפסח

קרבן פסח

אוצרות יוסף
דרוש ד

אכילת קרבן פסח - להכניס החומריות לקדושה

מצרים הם חמור - 'אשר בשר חמורים בשרם' (יחזקאל כג, כ), כמבואר במדרש (עיין ב"ר צו, ה) על הכתוב (בראשית מז, כט) 'אל נא תקברני במצרים', אמר יעקב, מצרים נמשלו לחמור וישראל לשה[א], וכתיב (שמות לד, כ) 'ופטר חמור תפדה בשה', לא יופדו בי המצרים, עיין שם. ו'חמור' מורה על החומריות[ב] - היפוך האדם שהוא שכליי, ועל כן נזכר תמיד לניגוד השכליות שבאדם - גמרא נדרים (פא.), דקרו לאינשי 'חמרא'[ג]. ובשבת (קמ.) - מאכל חמורים הוא, לא מאכל אדם השכליי. ובבבא בתרא (קא:) - קבורת חמורים היא זו, היינו גם כן לא קבורת אדם השכליי.

ובגאולה ממצרים - 'בשר חמורים', יציאה מחומריות, הוא הכנסת החומריות לקדושה, שעל כן נגלה עניין ארץ ישראל מיד, דהוא הכנסת החומריות לקדושה[ד], וכמו שכתבתי (ראה אוצרות יוסף דרוש ד פיסקא קמד), ועל כן מיד - הקרבן פסח, דעיקרו לאכילה, וכלשון המשנה פסחים (עו:), הפסח שבא בטומאה נאכל בטומאה, שמתחלתו לא בא אלא לאכילה, מה שאין זה בכל הקרבנות, ועיין תוספות זבחים (צט: ד"ה אמר)[ה], והיינו דהפסח תחלתו לעניין זה, להכניס החומריות - אכילת אדם - לקדושה, ודו"ק.

הבשר שעניינו הכנסת החומריות לקדושה
מעלתו גדולה מהאימורין שעניינם בצורה לבד

והכנסת החומריות לקדושה, הוא עוד עבודה גדולה יותר מעבודה בפרישות ובצורה. וזהו טעמא דרבי אלעזר בן עזריה דבשר פסח נפסל מחצות ואימורין עד צפרא (עיין פסחים עא.), אם כן אל הבשר - אכילת הדיוט, מעלה יותר מלאימורין - אכילת גבוה, דכל שזמן אכילתו מועט הוא גדול במעלה יותר, כמו - קדשי קדשים נאכלין ליום אחד וקדשים קלים לשני ימים ולילה אחד (עיין זבחים נד:-נה.), עד שהש"ס בפסחים (שם) מתמה על זה, ומי איכא מידי דבשר איפסיל ליה מאורתא ואימורין עד צפרא, עיין שם היטב, והיינו טעמא, דהבשר דהוא אכילת אדם - הכנסת החומריות לקדושה, הוא דבר גדול יותר מעבודה בצורה לבד - אכילת גבוה, ועל כן אל הבשר מעלה יותר[ו], ודו"ק היטיב.

ערב פסח

גליוני הש"ס
פסחים י:

אסור לשבר המצה בערב פסח - גזירה שמא יבוא לאכלו

עיין במהר"י ווייל (סימן קצג עמוד רעו ד"ה כשיבא) וז"ל: ואומר[ז], שאסור לשבר המצה קודם הסדר. ונראה לי הטעם, דחיישינן דילמא אתי למיכל מיניה, כיון שמתעסק בו, כדחייש רבי יהודה בפרק קמא דפסחים (י:) שלא יבדוק לאחר זמן איסורו, דילמא אתי למיכל מיניה. וכן רבנן אסרו לקצור חדש קודם י"ו בניסן מהאי טעמא (עיין שם יא. ורש"י ד"ה שלא), וטעמא דמסתבר הוא, עכ"ל.

וקצת צריך עיון, דאין לנו לחדש גזירות מדעתנו במידי דלא גזרו חכמים (עיין רא"ש שבת פ"ב סימן טו), ובפרט על חשש אכילת מצה בערב פסח דאינו אלא מדרבנן (ראה רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ו ה"ב).

ובכללים שלי הראיתי דבר חידוש **בספרא** שמיני (פרק ד ברייתא י), 'ובנבלתם לא תגעו' (ויקרא יא, ח), יכול הנוגע בנבילה ילקה ארבעים, תלמוד לומר (שם שם, כד) 'ולאלה תטמאו'. אי 'ולאלה תטמאו', יכול ילך ויטמא בה, תלמוד לומר 'ובנבלתם לא תגעו', הכיצד, הוי אומר - רשות. ובפירוש **הראב"ד** שם וז"ל: ואם תאמר, לא לכתוב לא עשה ולא לאו. איידי דאמר (שם שם, ח) 'מבשרם לא תאכלו', אמר נמי 'ובנבלתם לא תגעו' - הרחקה לאכילה, כעניין שנאמר בעץ הדעת (בראשית ג, ג) 'לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו', עשה אדם הראשון המגע סייג לאכילה, אף כאן מגע זו הרחקה לאכילה, עכ"ל. והארכתי בזה בכללים מאוד, ואין כאן מקומו[ח].

גליוני הש"ס
פסחים ה.; ראש השנה כ:

קיום מצות אכילת מצה בזמן תוספת חג

מצה אין נאכלת בתוספת יום טוב, דהא איתקש לאכילת פסח, כמבואר בפסחים (קכ:) דלרבי אלעזר בן עזריה דפסח אין נאכל רק עד חצות - הוא הדין דמצה אין נאכלת רק עד חצות, ואם כן הכי נמי בתוספת יום טוב מלפניו, דפשוט דאסור לאכול בו פסח, כמבואר שם (מא.; פד:) דאסור לאכול הפסח בעוד יום, ופשוט דהוא הדין בתוספת אין הפסח נאכל, דמידי דהוא איסור ביום, וודאי דאין התוספת מתירו. וגם לישנא דקרא ד'ואכלו את הבשר בלילה הזה' (שמות יב, ח), משמעותו נמי לאפוקי תוספת. ועיין ברכות (ט.), **ובתוספות הרבינו יהודה חסיד** שם (ד"ה יכול), ובהגה"ה שם, עיין שם היטב[ט], ואם כן מצה נמי אין נאכלת בתוספת.

ועיין שו"ת **מהר"י ווייל** (סימן קצג עמוד רעז ד"ה בתחילת) כתב וז"ל: בתחלת הלילה מיד מתחילין הסדר, כדי שלא יישנו התינוקות, ודווקא בלילה, משום דאיתקש לפסח, עכ"ל. נראה דבא גם כן לאפוקי התוספת, ומהאי טעמא דכתיבנא, משום דאיתקש מצה לפסח וכנ"ל. ושוב מצאתי כן מפורש **בתוספות הרא"ש** ברכות (כז. ד"ה דרב)[י] ובשו"ת **הרא"ש** (כלל יד אות ו ד"ה ויהיה)[יא].

מצוה פרטית המחוייבת - פשוט שאין יוצאים בתוספת

ובלאו הכי נמי, נראה עוד פשוט דלא מהני תוספת לאקולי - לקיים בו מצות אכילת מצה המחוייבת ביום טוב, דנהי דאמרינן (ברכות כז:) דמתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס, אין לדמות כלל קידוש היום לאכילת מצה, דקידוש היום כל כמה דמקדמינן ליה טפי עדיף, ומיד שמקבל עליו בתוספת איסור מלאכה, הרי נתקדש היום ויכול לומר הקידוש, ומה שאין כן לעניין מצוה פרטית המחויבת, וודאי דאין יוצאין בקיום בתוספת. וזה פשוט דהאוכל מצה בתוספת יום טוב לא יצא ידי חובתו.

ענין התוספת לקבל קדושת היום טוב - ומצה איננה מחמת היום טוב

ועיין רש"י ראש השנה (כ: ד"ה חצות) דכתב: וחצות לילה נמשך עם הפסח הנשחט בארבעה עשר, שהמצה נאכלת עמו חובה, עכ"ל[יב]. ויש לומר, דפסח ומצה אין לחשוב טעמא, משום דכתיב בפסח 'ואכלו את הבשר בלילה הזה', ולילה ממש בענין, ומצה איתקיש לפסח, דאם אכלה מבעוד יום לא יצא ידי חובתו, ולא שייך כאן תוספת".

א) כמו שנאמר בירמיה נ, יז: 'שה פזורה ישראל'.

ב) ראה **גבורות השם** למהר"ל פרק ד ד"ה ועוד יש בזה סתרי החכמה מה שהיו ישראל משועבדים דוקא במצרים, ולא במקום אחר. וזה כאשר אמרנו כי המצרים הם דביקים בזנות, וידוע כי הנמשך אחר הזנות הוא הנמשך אחר החומר ומעשה בהמה... כי ענין הזנות הוא מתאות הגוף. וישראל שהם נבדלים מן העריות, זהו מפני שהם נמשכים אחר הצורה, שהיא קדושה ונבדלת מן הענין החומר.

ג) לשון הגמרא: "מפני מה אין מצויין תלמידי חכמים לצאת תלמידי חכמים מבניהם... רב אשי אומר, משום דקרו לאינשי חמרא". הרי שחמור הוא היפך האנושיות.

ד) "כי שייכות ישראל לישיבה בארץ ישראל הוא רק מפאת הראש, כש"ס סנהדרין (לח.), אדם - ראשו מארץ ישראל וגופו מבבל... ועל כן בהיות השייכות לארץ ישראל רק מצד הראש שהוא מארץ ישראל, לכן רק כאשר הראש מושל על הגוף והגוף טפל להראש ומתבטל אליו ונחשב כולו ראשיי - ראוי לו הישיבה בארץ ישראל, ומה שאין כן אם חלילה הוא להיפוך - תאוות הגוף מושלים על השכל שבראש ומתבטל הראש אליהם והוא כולו גופניי, והגוף אינו מארץ ישראל, ממילא אינו שייך לארץ ישראל... וזהו 'ואותנו הוציא משם', היינו היציאה אשר בנו - היינו משילת הצורה והראש על החומר, זהו 'למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ' כו', כי מפאת זה אנחנו ראוים לארץ ישראל מצד הראש שמארץ ישראל", **אוצרות יוסף** דרוש ב פיסקא ד; ט.

ה) שכתבו: "כיון דעיקר פסח לא בא אלא לאכילה, כדתנן פסח הבא בטומאה נאכל בטומאה שעיקרו לא בא אלא לאכילה, הלכך לא חיישינן ביה לאנינות בזמן הקרבה אלא בזמן אכילה, ואף על גב דאכילה לא מעכבת".

ו) וראה **אוצרות יוסף** דרוש ב פיסקא יא-יד, שמבאר דזהו מעלתן של ישראל שעבודתם בחומר ובצורה, טפי מעכו"ם שעבודתם הוא בצורה בלבד, עיין שם. וראה עוד שם דרוש ח פיסקא קסו-קסז; **גליוני הש"ס** ביצה טז. ד"ה נשמה.

ז) כך איתא בדפוסים ישנים, אולם במהדורת מכון ירושלים נדפס על פי כתב יד 'ואומרים', ומוסב על מה דאיתא לפניו: "כשיבא ערב פסח בערב שבת נוהגין מקצת בני אדם... וכן אין לפרר מצה ברייב"א אייז"ן, ואומרים שאסור לשבר המצה...", עיין שם בהערה 228.

ח) וראה עוד **בגליוני הש"ס** שם שמביא כמה מקומות שגזרו שמא יאכל.

ט) שמבואר שם כמה מיעוטים דהפסח אינו נאכל מבעוד יום.

י) שכתב: "לענין מצה היה אומר ה"ר יעקב מקורבי"ל, שאין לאכול מצה עד שתתחשך, מדאמרינן בתוספתא דפסחים (פ"ב הט"ו), אמרו עליו על הלל שהיה כורך פסח מצה ומרור, ואימת אוכלן - משתתחשך. והיינו טעמא, משום דכתיב בפסח 'ואכלו את הבשר בלילה הזה', ולילה ממש בענין, ומצה איתקיש לפסח, דאם אכלה מבעוד יום לא יצא ידי חובתו, ולא שייך כאן תוספת".

יא) שכתב: "ויהיה שולחנו מוכן שיאכל משתתחשך, אבל לא קודם לכן. ואף על גב דבשבתות וימים טובים יכול להוסיף מחול על הקדש ולאכול קודם שתתחשך, כדאיתא פרק תפלת השחר (ברכות כז:), מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדוש על הכוס, בערב פסח לא מצי אכיל עד שתתחשך. והכי איתא בירושלמי (ראה תפארת יוסף פרשת בא עמוד רכט הערה תקמח, מה שכתבנו בזה), פסח מצה ומרור אוכלין בבת אחת, מאימתי אוכלין - משתתחשך. ותנן נמי במתניתין (זבחים נו:), הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ומצה איתקיש לפסח, דכתיב (במדבר ט, יא) 'על מצות ומרורים יאכלוהו'".

יב) ראה **אוצרות יוסף** דרוש ד פיסקא קסא (הובא בגליון הקודם, עמוד א), אחר שהביא דברי רש"י, כתב: "ומבואר, דאכילת הפסח לרבא נמשכת אחרי השחיטה שביום י"ד, ככל אכילת קדשים ליום ולילה, דאכילת הלילה נמשכת אחרי ההקרבה דיום העבר - דבקדשים הלילה הולכת אחרי היום - עיין רש"י חולין (פג. ד"ה בקדשים), ועל כן בהכרח שבסיום זמן שחיטת הפסח יתחיל מיד זמן האכילה, ולא יהיה הפסק בנתים, דאם לא כן, לא שייך שיהיה נמשך אחריו - אחרי שכבר היה הפסק". וראה עוד שם דרוש ב פיסקא לט.

ממצות החג[ג], כיון דהקרבת הפסח עוד בערב פסח, ואכילת הפסח בלילה רק מפאת שבקדשים הלילה הולך אחר יום שעבר (עיין חולין פג.), ונחשב עדיין ערב פסח, וכאכילת כל הקדשים בלילה שאחר ההקרבה - דהוא מטעם זה (עיין רש"י שם ד"ה בקדשים), ובפסח גזירת הכתוב הוא שאין נאכל ביום, אבל האכילה בלילה על כל פנים עדיין הוא מתורת יום, שנחשב עדיין יום לקדשים, וכן המצה - עם הפסח הוא שנאכל וכנ"ל, ואם כן הויין להו מצוות חול, היינו מצוות של ערב פסח, לא מצוות החג, ואין לחושבם במעלות החג, ודו"ק היטיב.

ולפי זה יש לומר, דלא שייך כלל תוספת לזה, דענין התוספת הוא רק שמקבל קדושת היום טוב עוד לפניו, וזה אין מועיל לענין פסח ומצה כלל, כיון דאינם מפאת היום טוב כלל, והיה ראוי שיהיו נאכלים ביום, וגזירת הכתוב הוא דבעינן לילה, וזה אין בכח קבלת התוספת לעשות מיום לילה. ורק לענין קידוש, דהקידוש מפאת דכי קדיש יומא - מהתחלת חלות קדושת השבת ויום טוב צריך לקדש, עיין פסחים (קו.), ועל כן שפיר כיון דחלה הקדושה כבר על ידי קבלת התוספת, מיד מתחיל זמן הקידוש, ודו"ק היטיב[ד].

זמן חרותנו

אוצרות יוסף
דרוש ב

'זמן חרותנו' - כי כל שנה בפסח נתגלה ענין החירות

כתב המהר"ל ז"ל **בגבורות** (פרק ד ד"ה ועוד), כי מצרים עניינם החומר[טו] וישראל עניינם הצורה, עיין שם היטב. והשתעבדות ישראל למצרים היה עניינו איפוא השתעבדות הצורה לחומר, ועל כן גרם גזירת השיעבוד גם באדם עצמו כן. וצורת האדם היא נפש המשכלת שבראש, וגרם איפוא השתעבדות השכל להגוף והתכסותו במאווייו[טז]. ולהיפוך - הגאולה גרמה הגאולה גם בהאדם עצמו, שלא יהיה הראש משועבד לתאוות הגוף.

וזהו שאומרים גם עתה 'זמן חרותנו', אף דגאולת מצרים כבר היתה, והמשך הגאולה אינו עתה - שהרי עתה אנחנו בגלות, עם כל זה עניין המאמר 'זמן חרותנו' 'שמחתנו' וכדומה, היינו דהיתה אז הופעת עניין זה, ובגלגול הזמן מתגלה בכל שנה דבר זה (עיין פרי עץ חיים שער ראש השנה פרק א ד"ה אלא; קדושת לוי לשבועות ד"ה בשו"ע)[יז]. ומה שמתגלה עתה בפסח עניין החירות, היינו שפועל על כל פנים בהאדם עצמו זה, כי השתעבדות השכל שבראש למאווי הגוף הוא גם כן שיעבוד גמור כמו השיעבוד אל הזולת, כי התאוות אינם באדם מפאת שהוא 'אדם'[יח], רק מפאת שהוא בעל חי, וגם בבעלי חיים הם כן (עיין זוה"ח בראשית ט.), ומה שהוא 'אדם' הוא רק מפאת הצורה, היינו נפש המשכלת שבראש, והשתעבדות השכל לתאוות הגוף הוא כאילו היה האדם משועבד אל בעל חי שהוא זולת וחוצה לו.

הסיבה בליל פסח

אוצרות יוסף
שביעית בזמן הזה – קונטרס ג

בספק הסיבה אזלינן לחומרא אף דחיובו מדרבנן - כיון שהוא שבח להקב"ה

לענין הסיבה אמרינן (פסחים קח.), דאידי ואידי בעו הסיבה מספק[ט]. ויש לומר הטעם, על פי **מסכת סופרים** (פי"ג ה"י), וז"ל: ולבסוף מברך 'ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם צור כל העולמים' כו', זה אחד ממחלוקת בני מזרח ובני מערב, שבני מזרח עונין אותו בישיבה ובני מערב בעמידה. ובכל מקום שנחלקו שני תנאים ושני אמוראים ולא בדיק לן הלכתא כחד מינייהו, אזלינן בתר מחמיר, כל שכן בשבח ותהלה של חי העולמים כו', עכ"ל. הרי דבמה שהוא שבח ותהלה לו יתברך - ספיקא לחומרא טפי.

ועל כן הסיבה דהוא זכר לנס יציאת מצרים שהוציאנו לחירות (עיין רשב"ם פסחים צט: ד"ה ואפילו), והוא גם כן שבח ותהלה לו יתברך על הנס, ועל כן גם כן אומרים הלל בליל פסח (עיין פסחים צה:), ועל כן גם כן הספק להחמיר טפי, ואין משם ראיה אאיסור דרבנן דעלמא[כ], ודו"ק[כא].

והגדת לבנך

גליוני הש"ס
חגיגה ג.

אם מצות 'והגדת לבנך' הוא דוקא בקטן שיש בו דעת לישאל

בגמרא חגיגה (ג.), טף למה באין (במצות הַקְהֵל). מאי דקשיא ליה אקהילת הטף, ולא קשיא ליה אמצות 'והגדת לבנך' דליל פסח, דציותה תורה להודיע לטף עניין יציאת מצרים, פשוט דשם איירינן בקטן שיש בו דעת להבין, שהרי יש בו דעת לישאל, דבבן חכם היודע לישאל איירינן, וכבריתא פסחים (קטז.), חכם בנו - שואלו, ועיין שם במשנה[כב], ועל כן שפיר יתכן שרצתה תורה שידעו גם הקטנים עניין יציאת מצרים, ומה שאין כן במצות הקהל, דהמצוה להקהיל גם הקטנים ביותר שאין להם דעת לשמוע, שפיר קשיא טף למה הן באין.

ועיין מהרי"ל בסדר הגדה (אות ד ד"ה ומאד) דכתב וז"ל: ומאוד חביבה מצות הסדר, דלא אשכחן דהקפידה תורה על תינוקות יותר מבלילה זו, דכתיב 'והגדת לבנך'. אף על גב דכתיב גם בהקהל (דברים לא, יב) 'את האנשים והטף', הא פריך התם על טף מה הן באין, ליתן שכר טוב למביאיהן[כג], עכ"ל.

ארבע כוסות

גליוני הש"ס
פסחים קח:

אם ארבע כוסות מעכבות זו את זו

איתא בפסחים (קח:), שתאן בבת אחת, רב אמר, ידי יין יצא, ידי ארבע כוסות לא יצא. עיין רשב"ם (ד"ה אבל), דיצא רק ידי כוס אחד. ומשמע, דארבע כוסות אין מעכבות זו את זו.

ועיין סדר רב עמרם גאון בסדר הגדה (עמוד קכד ד"ה והכי) דכתב וז"ל: והכי אמר רב נטרונאי גאון, ארבעה כוסות שבפסח - חובה הן, ואי אפשר שלא לשתות, ואם לא שתה - לא יצא ידי חובתו, וחייב מלקות מדרבנן, עכ"ל.

ומשמע דאם לא שתה כל הארבע - לא יצא כלל, דמעכבות זו את זו, דאילו היתה כוונתו רק דאותו הכוס שלא שתאו לא יצא ידי חובת אותו הכוס, פשיטא, ומה משמיעינן[כד], ודו"ק.

מצה

גליוני הש"ס
גיטין לד:

אם יש קדושה במצה משום שצריכה שימור לשמה

בתוספות גיטין (לד: ד"ה והוא), שאלו לרבינו תם, על מומר לעבודת כוכבים שגירש את אשתו, ולא נכתב בגט אלא שם של יהדות ולא שם של עובד כוכבים. והשיב רבינו תם, חלילה להזכיר שם עובד כוכבים בתורת משה וישראל כו'.

ושטחיות דברי הרבינו תם משמעותן, דהגט יש בו עניין מעלה וקדושה, ולכן אין להזכיר בו שם עכו"ם[כה]. ועיין כזה מפורש בשו"ת **הרדב"ז** (ח"א סימן קנד) דכתב: שכל דבר שבקדושה - כגון ספר תורה תפילין ומזוזה - שהצריכו לשמה, אין הקדושה חלה במחשבה לבד, אלא בדיבור, שהדיבור עושה רושם גדול כו'. ואם תאמר, התינח בדבר שבקדושה, אבל כתיבת גט דבעינן 'לשמה' כו' (גיטין כ.), לעולם אימא לך דבמחשבה גרידתא סגי. ויש לומר, דסוף סוף קדושה יש בגט, לפי שנקרא 'ספר' (דברים כד, א), וכתוב בו 'כדת משה וישראל', עכ"ל. ועיין שם היטב דמוכח, דבכל דבר הצריך 'לשמה' הוא כן.

ולפי זה לכאורה, גם מצה דבעינן שימור לשם מצה (פסחים לח:), הכי נמי דאית ביה קדושה. ועיין תוספות פסחים (כח: ד"ה כל) דכתבו: דאטו מצה קדושה אית בה. ויש לדחות, וק"ל[כו].

גליוני הש"ס
פסחים לו:

שיעור גודל ורוחב המצה לפסול לא נתפרש

איתא בפסחים (לו:), 'לחם עוני' (דברים טז, ג) - פרט כו' ולאשישה. פירש רש"י (ד"ה אשישה), גלוסקא גדולה. ובשו"ת **מהר"י וייל** (סימן קצג עמוד רעו ד"ה המצות): המצות לא יהיו רחבים יותר מדאי, דהוי כמו אשישה, וכתיב 'לחם עוני', עכ"ל. וצריך עיון שלא פירשו ז"ל שיעור הגדלות והרוחב - בכמה הן פוסלין.

שו"ת מנחת משיב
תשובת רבינו שנדפסה בח"א סימן לג

מה שמצה היא 'לחם עוני' הוא רק מחמת חסרון האדם

מבואר בספר **צפנת פענח** להשערי אורה ז"ל על הגדת פסח - בתחילתו (כאן), וז"ל בקצרה: כי אין המצה נקראת 'לחם עוני' (דברים טז, ג) מצד היותה למטה ממעלת חמץ, כי החמץ הוא לחם עוני באמת, כי לפי חולשת המקבל לא יוכל לראות אור הבהיר במעלתו עד שיתערב בו קצת חשך ויוחלש, ואז יוכל להשיג, כך הדבר בעצמו בחמץ, כי החמץ הוא קלקול בעיסה, כי העיסה כשהיא יוצאת מכח הראשון ונוטה לצד הפסד נקראת 'מחמצת', כאשר בהיות היין נפסד ויוצא מכחו וטובו נקרא 'חומץ' כו', עיין שם בארוכה. ותוכן דבריו, דחמץ באמת הוא מזון שיש בו קלקול, והמצה בעצמותה יותר ראויה למזון, ורק שלחסרון האדם ופחיתותו ערב לו החמץ יותר מן המצה[כז].

ולפי זה, מה שאסרה תורה חמץ בפסח, הענין איפוא בהכרח שבפסח נשפע קדושה כזאת אל האדם, אשר על ידה האדם אז במהות שראוי להיות מזונו לפי הנאות והראוי בעצם, לא לפי הערב והחביב לו לפי ענינו, וכמובן[כח].

יג) רבינו בא ליישב בזה דברי רש"י יומא ב: ד"ה אי, דחג הסוכות מצותו מרובה מפסח, בסוכה ולולב וערבה וניסוך המים, וקשה דבפסח הא גם כן יש פסח מצה ואיסור חמץ, עיין שם.

יד) וראה עוד **גליוני הש"ס** פסחים פד: ד"ה שבירת, בענין אם הפסח נאכל בתוספת יום טוב.

טו) ראה לעיל, המאמר הראשון.

טז) וראה **בית האוצר** מערכת א כלל טו: "הגוף הוא החומר, ובראש הוא משכן הצורה נפש המשכלת - כנודע (עיין זוה"ק משפטים קיח:; רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ד ה"ח; רבינו בחיי פרשת תרומה כה, ט ד"ה החלק הראשון)".

יז) ראה גם **אוצרות יוסף** דרוש ח פיסקא לג.

יח) כי גדר 'אדם' משמעותו 'דעת', כמו שכתב רבינו בבית האוצר שם כלל י אות ו: "עיקר שם 'אדם' הוא על שם ה'דעת', עיין חולין (הּ:), 'אדם ובהמה תושיע ד'" (תהלים לו, ז), אלו בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימין עצמן כבהמה, עכ"ל הגמרא. הרי דאף על גב דלא כתיב 'דעת' בקרא - רק תיבת 'אדם', עם כל זה דריש אלו בני אדם שהן ערומין 'בדעת', והיינו משום דשם 'אדם' עצמו מורה על הדעת", עיין שם. והיינו דעיקר האדם הוא הדעת והנפש המשכלת שבראש - לא זולתו.

יט) בגמרא שם איתא דשני כוסות מתוך הארבעה לא בעו הסיבה, ופליגי שם אי הכונה לשני כוסות הראשונות או האחרונות, וכיון דאיתמר הכי ואיתמר הכי, כל ארבע כוסות בעי הסיבה מספק. ובא רבינו לבאר הטעם שהחמירו, אף דחיוב הסיבה דרבנן הוא - וספיקא דרבנן לקולא.

כ) שיהא צריך להחמיר מספק בתרתי דסתרי, עיין שם בארוכה.

כא) וראה עוד **גליוני הש"ס** ברכות נא. ד"ה ראשונים.

כב) שאמרו: "וכאן הבן שואל אביו, ואם אין דעת בבן אביו מלמדו", הרי שמדובר על כל פנים בקטן שיש בו דעת להבין כשאביו מלמדו, אף שאינו יודע לשאול מעצמו.

כג) אולי כוונת רבינו, דמדברי המהרי"ל משמע דלא כדבריו, אלא דמצות 'והגדת לבנך' הוא גם לקטנים שאין בהם דעת לישאל, והטעם דהגמרא לא מקשה 'טף למה באו' כמו בהקהל, הוא משום דחביבה מצות הסדר (וראה לשון השל"ה מסכת פסחים אות תח, שהמצוה הוא אף "בקטני קטנים", עיין שם).

כד) ובגוף הדבר אם מעכבות, ראה **חידושי רבינו דוד** פסחים קט: ד"ה רבינא; **גבורות השם** פרק מט ד"ה והרמב"ן; **מגן אברהם** סימן תפג; רש"ש להלן שם ד"ה גמרא; **מרומי שדה** שם.

כה) ודלא כמו שהביא שם רבינו טעם אחר משו"ת **רד"ך** בית ד חדר ב ד"ה ואלא, עיין שם.

כו) וראה עוד **גליוני הש"ס** פסחים ב. ד"ה כתבו; שו"ת **בן פורת** ח"א סימן י אות יא ד"ה מ"ש.

כז) ועיין שו"ת **מנחם משיב** ח"א במפתחות והערות שבסוף הספר דף ריא: ד"ה ומ"ש, שכתב על דברי רבינו אלה: "עיין **באגלי טל** מלאכת אופה (ס"ק טז אות ב) בשם **רדב"ז** (וראה מצודת דוד מצוה קז ד"ה עוד), כי מצה חשובה מחמץ, שהוא במעלתו כמו שבראו ד', וחמץ הוא מלשון גזל (כן הביא הצפנת פענח שם מישעיה א, יז - 'אשרו חמוץ', ומתהלים עא, ד - 'מעול וחומץ', עיין יומא לט:) - כי נגזל ממנו מעלתו, והוא קצת קלקול בהעיסה ומחמת הקלקול הוא קל העכול, עם כל זה נקרא מצה לחם עוני, שהיו המצרים מאכילין אותן מצה, כדי שיהיה קשה להתעכל ולא יוכלו לאכול הרבה".

כח) ועיין שם שמבאר בזה את דברי **רבינו מנוח** האוסר אכילת קטניות מטעם שמחת יום טוב, הובא **בתפארת יוסף** פרשת בא עמוד רמב.

חמץ בגימטריא פגימה

החמץ הוא היצר הרע - שאור שבעיסה | חמץ בגימטריא פגימה כי הוא היצר הרע הפוגם את האדם ומטרידו מעבודת ה' | הנזהר ממשהו חמץ מובטח שלא יחטא - הכוונה לפגימת היצר הרע אפילו במשהו | מקור לחיוב בדיקת חמץ - מבדיקת הסכין | דמיון החמץ לפגימת הסכין שיש בהם ענין מיתה וטומאה - ובמצה יש ענין חיות וקדושה

סיפר הרה"ק רבי **ישראל מרוז'ין** זי"ע, שהיה דרשן אחד שהיה דורש בשבת שובה מענין ביעור חמץ, ואילו בשבת הגדול - מענין תשובה.

נכדו הרה"ק רבי **יצחק מבוהוש** זי"ע[א] הוסיף ואמר על דברי זקנו הקדוש, שכך צריך להיות, שהרי עיקר המכוון של ביעור חמץ הוא היצר הרע, המכונה 'שאור שבעיסה' (ברכות יז.)[ב]. ולכן מארבעה מיני ביטול שאפשר לבטל את החמץ, נבחרה השריפה דוקא (שו"ע או"ח סימן תמה ס"א), מפני שעל ידי שריפה לא נשאר שום שריד ופליט, מה שאין כן בשלשת הביטולים נשאר החמץ בשום מקום[ג].

ידועים דבריו של **רבינו משה בן מכיר** זי"ע בספרו **'סדר היום'** (סדר חג הפסח): **"החמץ הוא יצר הרע, שהוא חמוץ ופגום, וכן חמץ בגימטריא פגימה, והוא המחמיץ את האדם ומטריד אותו מעבוד אלהיו יתברך ויתעלה, וצריך האדם שיתגבר עליו ולא יניחנו לשלוט עליו מכל וכל**, אלא לצורך המוכרח ולשאר הענינים יחפש אחריו לרחק אותו מעליו ולא יתהנה ממנו, כי הוא אסור בהנאה בזמן שאינו הכרח. ואם תאמר, למה התירוהו כל השנה וביערו אותו שבעה ימים בלבד, ואדרבא, הפך היה ראוי לעשות, ליהנות בו זמן מועט והשאר לרחק אותו ולבערו. זאת אינו קושיא, כי הלואי שיוכל האדם להנצל ממנו זה המעט, כי בכל רע יתגלע ואין לך מצוה שהוא אינו לוחם ועושה כל הבא מידו למנוע אותה מיד העושה, והיא עצמה כוונת הבורא יתברך ויתעלה כדי להרבות לו שכר וגמול טוב על פועל ידיו. ומפני שהוא צורך הבריאה בכל דבר וענין, אין ראוי לבטלו כל כך, אבל רמז רמזו לבעל נפש ולבעל שכל לבער אותו, והמשכיל יבין ויעשה השתדלותו כאשר ראוי לו".

והרחיב בענין הרה"ק רבי **יצחק מראדוויל** זי"ע (ליקוטי אור יצחק אבות פרק ב', מתוך סידור הרי בשמים), ובתחילת דבריו הוא מקדים וכותב כדרכו בקודש באיזהו מקומן: "אחיי, ומי הוא זה שאומר לכם היום, הגוף לאחר הסתלקות יהא מונח ולא יאמר שום דבר, **אך זו הנשמה הקדושה שהמשיך לי אבי הקדוש ז"ל, שהוא עצמותו יתברך, היא אומרת לכם את דרך אמת**".

וכותב: "כמו שאמרו (משנת חסידים מסכת ניסן פרק ג משנה ד), כל הנזהר ממשהו חמץ מובטח שלא יחטא, וכתב **האר"י ז"ל** על זה, חמץ בגימטריא פגימה. וצריכים אנחנו להבין לאיזה מכוון אומר האר"י חמץ בגימטריא פגימה, אמנם יקשה בזה שהזהירו חכמינו ז"ל (פסחים ל.) על פי התורה על משהו חמץ, ואין לשער כמה זה השיעור, וחכמינו ז"ל שיערו בכמה דברים בשיעורים קטנים עד מאד, כגון עדשה (נזיר נב.) וכחצי עדשה (עיין תורת כהנים תזריע פ"ד פיסקא ה), או כחרדל (ברכות לא.), והשיעור של חמץ אמרו במשהו, זהו אין לשער בשכל אנושי עד כמה.

וזהו כוונתו הגדולה של קודש הקדשים האר"י זלה"ה שאמר כי חמץ בגימטריא פגימה, וזהו האמת, כמו הפגימה של הסכין שאסור לשחוט בו, ופגימות הסכין הוא עוד יותר קטן מחוט השערה (עי' שו"ע יו"ד סימן יח ס"ב). **וזה יודעים אנחנו שהחמץ הוא היצר הרע, והשאור שבעיסה שמעכב, ולזה אמרו כל מי שהוא נזהר ממשהו חמץ, ומתקן הפגימות שפגם בחטאיו, ונזהר אפילו ממשהו פגם, אזי השי"ת יעזור לו ומובטח שלא יחטא עוד**".

רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זי"ע ב'גליוני הש"ס' (פסחים ב. ד"ה כתבו) מביא את המקור הקדום לגימטריא זו, שהוא בספר **שחיטות ובדיקות למהר"י ווייל**, ומבאר את הענין באופן אחר, שהדמיון בין חמץ לפגימת הסכין הוא, שיש בהם ענין מיתה והיפך הקדושה, ואם כן היפכו באכילת מצה, שיש בה חיות וקדושה.

וזו לשונו: "הנה גוף הדבר שחייבו בדיקת חמץ יותר משאר איסורין, עיין **בשחיטות למהר"י ווייל** (ירושלים תשיט עמוד קמד הגה"ה ד"ה והגרמה) וז"ל: 'חמץ' בגימטריא 'פגימה'. ואם תאמר מאי נפקא מינה, ויש לומר, **כמו חמץ בפסח - איסור פגימה**[ד]. ועוד, **סימן שלא לשחוט בסכין פגומה**, שנאמר (שמות לד, כה) 'לא תשחט על חמץ דם זבחי', וחמץ בגימטריא פגימה[ה], עכ"ל ז"ל".

וכותב על כך רבינו: "ונודע **שכל דברי הראשונים ז"ל כגחלי אש** (עיין אבות פ"ב מ"י), ועל כן יש לדון מדבריו, **דחמץ יש לו דמיון בפנימיות לשחיטה בסכין פגומה, ועל כן מצינו חיוב בדיקה בשני דברים אלו**, ובסכין פגומה הרי יש אסמכתא בקרא ד'ושחטתם בזה' (שמואל א יד, לד), כמבואר בחולין (יז:), ועל כן למדו משם גם לחמץ".

ומבאר רבינו את הדמיון הפנימי בין חמץ לשחיטה בסכין פגימה, כי "בהיות חמץ דומה לשחיטה בסכין פגום, דהוא מיתת הבעל חי, דאילו הנשחט בהכשר לא חשיב מיתה, כיון שאדרבה הוא המעלות לו, שהוכשר לאכילת אדם - להכלל באדם, ועל כן בהיות חמץ דומה לזה, מורה היות בחמץ גם כן עניין מיתה, והפוכו המצה - המשומרת מחימוץ - בה עניין חיות. ואולי זה טעם הדרש במנחות (נג.) 'מצה תהיה' (ויקרא ב, ה) - 'חַיֶּיהָ, פירוש, תשמרנה מחימוץ, עיין שם, ולהנ"ל מובן מדוע קרי ליה 'החייה'.

והנה נבילה יש בה טומאה גם כן, ועל כן יש לדון היות גם עניין זה בחמץ, ואף שאינו בפועל, עם כל זה יש בו מהות זה. והיפוך הטומאה הוא הקדושה, ועל כן מצה בו מהות קדושה, ושפיר צריך קרא (פסחים כח:) לערל ובן נכר דאוכלים מצה, ובתוספות פסחים (שם ד"ה כל) עמדו על זה דלמה לי קרא, דאטו מצה קדושה יש בה, ולהנ"ל ניחא"[ו].

א) בן הרה"ק רבי **שלום יוסף** זי"ע, בנו בכורו של **הרה"ק מרוז'ין** זי"ע. היה חתנו של הרה"ק רבי **דן מראדוויל** זי"ע, בנו של הרה"ק רבי **יצחק מראדוויל** זי"ע, בנו של הרה"ק רבי **יחיאל מיכל מזלאטשוב** זי"ע.

ב) מענין לענין יצוין מה שמסופר בהגדה של פסח **'דברי חיים'** (עקבי חיים, השמטות לדף קמ"ד), שאמנם הכוונה באיסור חמץ היא ליצר הרע, אך חלילה להקל משום זה בחמץ עצמו, וכך מסופר שם: פעם ביקשו מאת הרה"ק רבי **אברהם משענדישוב** זי"ע שיתן הכשר על סוכר לפסח, שנעשה בבית חרושת בעירו, וגמר בלבו לנסוע לצאנז אל הרה"ק **בעל 'דברי חיים'** זי"ע ולשאול את פה קדשו. כשהגיע לצאנז, פגש את בנו הרה"ק רבי **ברוך מגארליץ** זי"ע ואמר לו את סיבת בואו.

בתוך הדברים סיפר לו, שפעם ביקר בחול המועד פסח אצל צדיק מפורסם, וכיבדוהו בפירות מטוגנים בסוכר ("איינגעמאכט'ס"). ושאלו הרה"ק משענדישוב באיזה סוכר משתמשים אצלו בפסח, השיב לו אותו צדיק בלישנא דחכמתא: "הלא עיקר החמץ הוא היצר הרע...", כלומר שאין לו לדקדק כל כך בכשרות המאכל.

אחר כך הכניסו הרה"ק מגארליץ אל אביו הרה"ק מצאנז, וגם לפניו סיפר את האימרא של אותו צדיק. לשמע הדברים נרעד הרה"ק מצאנז, וקפץ ממקומו וצעק: "חלילה! איסור חמץ שכתוב בתורה הוא משהו חמץ כפשוטו!". והוסיף ואמר: "מקובלני ש**רב האי גאון** (או רב סעדיה גאון) כששכר נכרים לחפור בשדה להוציא משם סלק כדי לעשות מהם 'בארשט' לחג הפסח, רחץ מקודם את הנכרים מכף רגל ועד ראש, ואחר כך הלבישם בגדים חדשים ומגפיים חדשים, וגם נתן להם יעים חדשים - כל כך נזהרו רבותינו ממשהו איסור חמץ".

ג) ספר **'ברכת משה'** לבנו הרה"ק רבי **משה יהודה ליב מפאשקאן** זי"ע, עמוד לח.

ד) כלומר, ששניהם אוסרים במשהו.

ה) וכך כתב גם **בכלבו** (הלכות שחיטה סימן קז הלכה א) והובא **ב'כנסת הגדולה'** (סימן יח אות יד שיטה יז) ועוד אחרונים. אך הרשב"ץ **ב'יבין שמועה'** (הלכות שחיטה פרק ו אות ז) כותב בחריפות נגד דעה זו, שמקור איסור השחיטה בסכין פגימה הוא מאיסור אכילת חמץ (ולא כדבריו שם שטעם האיסור על פי הגמרא בחולין יז: שהפגימה נוקבת), וזו לשונו: "ויש משתגעין ואומרים, שעל זה נאמר (שמות לד, כה) 'לא תשחט על חמץ דם זבחי', חמץ בגימטריא פגימה, וזה לא נזכר בשום מקום, ולפי דבריהם אין איסור פגימה אלא בזבחים ולא בחולין. ויש מוסיף טעות על טעותם, שהאוכל מבהמה שנשחטה בסכין פגומה, שהוא חייב כרת כאוכל חמץ בפסח, ואין בזה אלא משום איסור נבילה. והתשובה על שגעונות אלו הוא שגעון גם כן".

ו) ב'בית האוצר' מערכת ב כלל יב (הובא בהרחבה בגליון הקודם, פרשת צו - שבת הגדול, עמוד ב), הביא רבינו ראיה מבדיקת הסכין לספק העתיק אם בדיקת חמץ הוא חיוב דאורייתא כשלא ביטל את החמץ, הואיל וחמץ הוא דבר המצוי (עיין ר"ן פסחים א. מדפי הרי"ף ד"ה אלא; פני יהושע שם ב. ד"ה ומיהו; מקור חיים סימן תלא ביאורים, הקדמה אות א), והרי מצינו בחולין (יז:): מניין לבדיקת סכין מן התורה, שנאמר (שמואל א יד, לד) 'ושחטתם בזה ואכלתם', פשיטא, כיון דכי נקיב - טריפה, בעיא בדיקה כו'. "ומבואר דחיוב הבדיקה מן התורה, ואם כן נראה לכאורה דהוא הדין לבדיקת חמץ, דחמץ גם כן מצוי כפגימת סכין". וראה הוספת רבינו **ב'אוצרות יוסף'** כתי"ק - נדפס בספר **'זכר שלמה'** - אות ו.

ובענין אם יש קדושה במצה, ראה **'גליוני הש"ס'** גיטין לד: (הובא לעיל עמוד א); שו"ת **'בן פורת'** ח"א סימן י אות יא ד"ה מ"ש.

אברהם אבינו היה בעלים על העולם - כי נברא בשבילו

בגמרא סוטה (ד:), מאי 'יד ליד לא ינקה' (משלי טז, ה), אמר רב, כל הבא אל אשת איש, אפילו הקנהו להקדוש ברוך הוא שמים וארץ כאברהם אבינו, דכתיב ביה (בראשית יד, כב) 'הרימותי ידי אל ד' אל עליון קונה שמים וארץ', לא ינקה מדינה של גיהנם.

להבין שטחיות הלשון, דמשמעותו דהיה אברהם בעלים של שמים וארץ והקנה אותם להקדוש ברוך הוא, יש לומר על פי המדרש (ב"ר יב, ט) על הכתוב (שם ב, ד) 'אלה תולדות השמים והארץ בהבראם' - באברהם, שבשביל אברהם נבראו שמים וארץ. וברש"י ביצה (מ. ד"ה כרגלי הבעלים) כתב: וכיון דלצרכו תלאוהו שם - הוה ליה איהו בעלים, עכ"ל. ועל כן הכי נמי שמים וארץ דבשביל אברהם נבראו - הוה ליה איהו בעלים.

אברהם שבידו להשבית הויית שמים וארץ - נחשב שלו

ועוד יש לומר על דרך זה, דכיון דנבראו רק בשביל צדקתו של אברהם, ואם כן אילו לא היה אברהם מטיב מעשיו, היו חוזרים להעדר, וכיון שהבחירה חפשית (עיין רמב"ם הלכות תשובה פ"ה ה"א), נמצא שהיה ביד אברהם להעדיר שמים וארץ. ועל כן לפי הך דגיטין (כב.), שתי גנות זו על גב זו וירק בנתיים, רבי יהודה אומר של תחתון, וקיהיב טעמא - אם ירצה התחתון למלאות את גנתו עפר אין כאן ירק, וברש"י שם (ד"ה כדקתני) וז"ל: והואיל ובידו למחות וגורם לירק הזה - זוכה בה, עכ"ל. ועל כן גם אברהם שהיה בידו להשבית הויית שמים וארץ, לכן גם כן זכה בהם, והיו שלו, והקנה אותם כביכול להקדוש ברוך הוא, ודו"ק.

שמינית שבשמינית - היינו מעט שבמעט

בגמרא סוטה (ה.), אמר רבי חייא בר אשי אמר רב, תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית.

נראה, דאין כוונת מספר זה בדווקא, רק דשמינית הוא כינוי למעט, ואחד משמונה בשמינית כאילו אמר מעט שבמעט. עיין סנהדרין (צה:), סך מחנהו (דסנחריב) מאתים וששים רבוא אלפים כו', והכתיב (ישעיה לז, לו) 'ויצא מלאך ד' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף' וגו'. הללו ראשי גייסות הן כו'. דיקא נמי דכתיב (שם י, טז) 'במשמניו רזון' - בשמינית דאית בהו כו'. הרי דלא היו שם שמינית, דהא מאה שמונים וחמשה אלף הם רק י"ח רבוא וחצי רבוא, ואילו המחנה היה מאתים ששים רבוא אלפים כו'. ועל כרחך 'שמינית' דְּשָׁם, הכוונה מעט, שהיה במעט ממנו רזון, ואפיק ליה קרא בלשון 'במשמניו', לומר שזה המעט היו הראשי גייסות, היינו המובחרים והשמנים שבהם.

ועל כל פנים מבואר תיבת 'שמינית' דהוא לאו דווקא שמינית, רק פחות ממנו הרבה, והוא רק כינוי של מעט. ועל כן גם כאן כן - הוא רק כינוי ולשון בעלמא, ועניינו כאילו אמר מעט שבמעט וכנ"ל.

ועיין עוד סנהדרין שם (קב.), אין לך כל פורענות כו' שבאה לעולם שאין בה אחד מכ"ד בהכרע ליטרא של עגל כו'. וברש"י: אחד מכ"ד בהכרע ליטרא לאו דווקא, אלא כלומר דבר מועט כו', עכ"ל. הרי דאף דנקט מספר אחד מכ"ד כו', אין הכוונה דווקא, רק דבר מועט. וכך כאן 'אחד משמונה שבשמינית' גם כן הכוונה רק מעט שבמעט וכנ"ל.

ועיין עוד דוגמא גמרא בבא בתרא (צ:), עושה אדם את קבו אוצר, ואין הכוונה שם כלל לשיעור קב דייקא, רק הכוונה דבר מועט, עיין שם ברשב"ם דכתב: את קבו - מה שמלקט משדותיו, ולישנא מעליא נקט, כלומר אותו מעט שנתן לו הקדוש ברוך הוא כו'. וכך כאן אין הכוונה למספר שמיני שבשמינית דייקא, רק הכוונה מעט שבמעט וכנ"ל.

טעם שאין קונין שני עבדים כאחד

בגמרא סוטה (ח.), והא אין עושין מצות חבילות חבילות, דתנן אין משקין שתי סוטות כאחת, ואין מטהרין שני מצורעין כאחת, ואין רוצעין שני עבדים כאחת, ואין עורפין שתי עגלות כאחת, לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות כו'.

עיין מסכת עבדים (פ"א הי"א), דאין מיעדין שתי אמות עבריות כאחת. ושם (פ"ב ה"ט), דאין קונין שני עבדים עבריים כאחד.

והך דאין קונין צריך טעם, דייעוד מצוה היא, עיין קידושין (יט:), כיצד מצות יעוד כו'. ובכורות (יג.) במשנה, מצות יעידה קודמת למצות פדיה כו'. ועל כן שייך ביה הא דאין עושין מצות חבילות כו', ומה שאין כן בקניין דהוא רשות, צריך טעם מדוע אין קונין, אם לא שנאמַר דנמכר בגניבתו הוי הקנייה גם כן מצוה שיוגבה זה את גניבתו.

מעשה ידיהם של משה ודוד קיימים - לפי שלא מתו

בגמרא סוטה (ט.), דרש רבי חיננא בר פפא, מאי דכתיב (תהלים לג, א) 'לישרים נאוה תהלה', אל תקרי נאוה תהלה אלא נוה תהלה (על עסקי נוה בתים שבנו - יהללוהו, רש"י), זה משה ודוד שלא שלטו שונאיהם במעשיהם, דוד - דכתיב (איכה ב, ט) 'טבעו בארץ שעריה', משה - דאמר מר משנבנה מקדש ראשון נגנז אהל מועד קרשיו קרסיו וריחיו ועמודיו ואדניו.

הטעם, דבני אדם למיתה עומדים ואינם קיימים, על כן גם הנעשה על ידם אין לו קיום. ולא זכה להתקיים רק הנעשה על ידי משה ודוד, דעל משה נאמר שם (יג:) לא מת משה כו', ועל דוד נאמר בראש השנה (כה.) דוד מלך ישראל חי וקיים, מדברי ספר **בנין אריאל** פרשת בחקותי (ד"ה בת"כ ונתתי) - בתוספת נופך.

גם בנין שלעתיד לא יחרב לפי שלא נעשה על ידי בני אדם

ובתוספות (סוכה מא. ד"ה אי) כתבו: אבל מקדש העתיד בנוי ומשוכלל, יגלה ויבא מן השמים, שנאמר (שמות טו, יז) 'מקדש ד' כוננו ידיך'. ועיין הטעם בספר **בנין אריאל** הנ"ל על פי גמרא סוטה הנ"ל, דבית שעשו משה ודוד נגנז, אבל מה שעשו שלמה ושאר בני אדם שלטו בו בני אדם והחריבוהו. **ובתוספות יום טוב** פרק חמישי דמעשר שני (מ"ב ד"ה ותנאי), דבניין בית המקדש דעתיד יהיה קודם תחיית המתים, הרי יהיה טרם יעמדו משה ודוד, ועל כן ההכרח שיבנה על ידו יתברך כדי שלא יוחרב עוד, עיין שם. ועיין מה שכתבתי על **הגליון** פסחים (קיד:).

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:
"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושר בעולם העליון"
(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באזני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל – מייסד ודאש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)
לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולתרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com

משנת חרמים

מכתבי הלומדים עם הארות
ומשא ומתן במשנת רבינו

לכבוד הגליון הנפלא של מכון אוהבי תורה הע"י.

א) בגליון פרשת **בשלח** (עמוד א) הקשה אם יש להוכיח ממשה רבינו דמותר לכתוב שם אחספא, והביא שבן נח אינו מצוה על מחיקת השם. וראיתי בספר **בית המלך** על הרמב"ם, תלמיד מישיבת חכמי לובלין שנדפס לפני המלחמה, שמחדש דבן נח מוזהר על מחיקת השם דהוי אביזרייהו דע"ז.

ב) ונראה לתרץ על פי מה שכתב **הצפנת פענח** דדוד שזרק השם לתהום אי אפשר שלא נמחק, כיון דאי אפשר להמצא שנפל לתהום ונאבד מן העולם, הוי מחיקת השם, ובע"כ היה צריך להשאר שם בתהום, ע"כ. אם כן יש לומר דמשה רבינו זרקו לזמן ותיכף עלה השם, כמש"כ רש"י סנהדרין ק"ג ע"ב, דמיכה נטל השם, ואם כן כיון שלא נאבד מן העולם ותיכף עלה השם, לא הוי מחיקה.

ג) מה שהקשה (עמוד ד) במקצת היום ככולו, דיום שלשים הוי עדיין שמיעה קרובה, וקשה מתוספות קידושין שהשי"ת דיבר עם יהושע ביום שלשים.

ונראה לחלק דזה קולא דמקצת היום ככולו, שאינו מחויב לנהוג עוד אבילות, אבל עי' ברמב"ן **בתורת האדם**, שאם רוצה יכול לנהוג אבילות ביום ל', ואם כן לגבי שמיעה רחוקה אינו עדיין ביום ל', אבל לגבי יהושע כיון שנהג אבילות רק במקצת יום ל' ולא נהג יותר ממקצת, אם כן תו אפשר שהשכינה שורה בו, כיון שלא נהג עוד אבילות, ודו"ק.

ד) הבאתי במכתבי (שם עמוד ה) ס"ק י"ח, **שהאוה"ח הק'** נפטר בשנת תק"כ, הוא ט"ס וצ"ל שנת תק"ג, כך כתב החיד"א **בשם הגדולים**.

ה) בגליון פרשת **יתרו** (עמוד א) הקשה הא לא הוי במקום הנס, עי' **במהרש"א** שהקשה כן, ותירץ דלכתם במדבר בכלל נס הצלתם ממצרים הוא וראה שם עמהם נסי המן והבאר וכו'.

ו) ועוד, דעי' **ברמ"א** סימן רי"ח ס"ו בשם **אבודרהם**, דאם רואה האדם שנעשה בו הנס, גם כן מברך עליו כמו שמברך על המקום שנעשה הנס, עיי"ש. וכאן הרי ראה כלל ישראל שנעשה בהם הנס, יכול לברך.

ז) מה שהקשה (שם) הא אין כאן מלכות, נראה פשוט דמה שאמר 'כי עתה ידעתי כי גדול השם מכל האלהים' אין לך מלכות גדול מזה.

ח) מה שהביא (שם) מרש"י בספר **הפרדס** שכתב דלהתעטף בציצית בלילה לפני הנר שפיר דמי, ונשאר בצ"ע.

ואפשר לתרץ דקיימא לן באו"ח סימן ח', דיש לבדוק הציצית קודם שיברך שמא נפסל, עיי"ש, ואם כן יש לומר דכונת רש"י דבלילה אי אפשר ללבוש דאינו יכול לבדוק אם נפסל כיון שחשוך, אבל לפני הנר, דרואה שאינו פסול יכול להתעטף. ולברך בבגד המיוחד ללילה גם כן בודקו ביום ולובשו בלילה, ודו"ק.

ט) הקשה (עמוד ד) איך קבלו נזירות ביום פטירת משה רבינו, ואמאי לא הוי תיקון גברא.

ואפשר דבשבת קבלו על עצמם שלמחרת יקבלו עליהם נזירות, ואם כן בשבת לא הוי עדיין נזירות אלא למחרת.

י) האריך (עמוד ג) דרבינו הקדוש בכל פעם אמר 'אומר אני', ולכאורה לא הוי לשון ענוה, עיין שם שמסביר בטוב טעם ודעת.

ואכתוב בזה דבר פלא, דאיתא בשם **הרמ"ע מפאנו**, מובא בסדר הדורות, דתיבת 'מאימתי' בריש ברכות בגימטריא "אני יהודה קדוש", ורבינו הקדוש רמז שמו בתחלה. ולכאורה הוי פלא שרבינו הקדוש יכתוב כן על עצמו, או ירמוז על עצמו שהוא קדוש. ונראה לענ"ד דאיתא בש"ס ע"ז, דרבינו הקדוש בזמנו היתה גזירה לא למול ומלו אותו בצנעה, וכשבא לבדוק אם נימול החליפו רבינו הקדוש עם אנטונינוס שלא יראה שהוא מהול. והנה איתא כמה פעמים בירושלמי, דמשום הכי נקרא רבינו הק' בשם 'קדוש' משום שהיה מהול.

ואם כן יש לומר דזה רמז רבינו הקדוש מאימתי בגימטריא אני יהודה קדוש, פירושו שמפרסמו שהיה מהול אף על פי שהיה בשעת הגזירה שאין למול. ועל פי זה אפשר להסביר למה רבינו הקדוש אומר 'אומר אני', כי 'מִלָה' בגימטריא 75, ואני עם מספר האותיות 'רבי אומר אומר אני' גם כן בגימטריא 'מלה', לרמז שהיה מהול, כן אפשר לומר והוא כפתור ופרח לענ"ד.

יא) בגליון פרשת **משפטים** (עמוד א) מחדש אף על גב דאין אשה מחויבת לחנך בנה, מכל מקום אם אין אב מחויבת לחנך. על פי זה ניחא מה שהקשה **המג"א** רס"י שמ"ג דהילני המלכה הושיבה בניה בסוכה, עיי"ש. ולהנ"ל נראה, דהתם איירי שלא היה שם האב, ועל כן האם חינכה בניה.

וכן ניחא **ברש"י** ריש מסכת חגיגה, שכתב: הטילו על אביו ואמו לחנכו במצוה, ועיי"ש **בגליון מהרש"א** שתמה דהאם אין מחויבת לחנך, ולהנ"ל ניחא דכונת רש"י הוא אם אין האב, שמת וכדומה, אז מוטל על האם לחנך.

ואגב עי' **בתוספות ישנים** מסכת יומא פ"ב ע"א שרוצים לומר רק לגבי נזירות אין האם מחנכת, מה שאין כן שאר מצוות, עיי"ש.

יב) תמה (עמוד ב) שלא מצינו סנהדרין גדולה של מאה. יש לציין **רמב"ם** הל' סנהדרין פ"א ה"י, לכל סנהדרין קטנה של כ"ג יושבין לפניהם שלש שורות של כ"ג, כדי להוסיף, ביחד הם תשעים ושתים, קרוב למאה.

יג) הביא (עמוד ד) דחטא המכירה הוי כנתכוין לבשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, ע"כ.

ויש לציין מה שכתב שם **האוה"ח הק'** בראשית נ, כ וז"ל: והרי זה דומה למתכוין להשקות חבירו כוס מות והשקהו יין שאינו חייב כלום, והרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים, עכל"ק. והקשו המפרשים, עיי"ש **בברכת שמעון** הא איתא בגמרא מתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה דצריך כפרה.

ולענ"ד התם באחי יוסף, לא רק שלא עשו עבירה, אלא על ידי המכירה יצא טובה מזה שיוסף כלכלם בשנות הרעב, ואנן סהדי דניחא ליה במכירה למפרע, אבל אם לא יצא טוב אלא שלא עשה עבירה, כה"ג צריך כפרה.

יד) בגליון פרשת **תרומה** דן (עמוד א) אי במחשבה חל הקדש, עי' חו"מ רי"ב ח' דמשמע דחל במחשבה, עיי"ש. ועי' **גינת ורדים** יור"ד כלל ג' ס"א, ועי' ת' **ושב הכהן** סוס"י כ"א.

טו) מה שהקשה (עמוד א) איך יצאו בתכלת, הא במדבר לא היה חילזון, וממה שעשו במצרים הא אינה לשמה.

הנה על בגדי כהונה לא קשה, דלא בעי לעשות התכלת מחילזון, אלא מכל דבר הדומה לעצם השמים, וכן משמע **ברמב"ם** בהל' ציצית שעשו מהחילזון, אבל בהל' כלי המקדש כתב רק שיהא מראה כחול, וכן דייקו מפרשי הרמב"ם, וכן משמע דס"ל לרש"י שבת י"ג ע"א בד"ה האופה, עיי"ש ודו"ק. וצ"ע מרש"י ריש פרשת תרומה דמשמע דבגדי כהונה היו מן החילזון וצ"ע.

טז) מה שהקשה (עמוד ג) איך נטמא רבי ישמעאל כהן גדול לרבי שמעון בן גמליאל, נראה על פי דקיימא לן ביור"ד סי' שע"ד י"א דלנשיא הכל מטמאין אפילו כהן, דדינו כמת מצוה (עיי"ש בב"ח וברכ"י), וכיון שרשב"ג היה נשיא, היה מותר לטמאות.

יז) בענין לחנך בתו (עמוד ד), ציין התוספות ישנים יומא, וציינתם בהערות כונתו, אבל לענ"ד כוונתו הוא דשם כתבו התו"י דרק לגבי נזיר אין לחנך בתו ולא בשאר מצוות, אם כן ניחא מהילני המלכה.

יח) בגליון פרשת **תצוה** (עמוד ב) כתב הגאון לגבי מתנות לאביונים דכתוב לשון מתנה, ודייק שידע העני שניתן לו ודינו שונה משאר צדקה וכו', עיי"ש.

צ"ע דהתוספות כתבו שבת י' ע"ב בד"ה הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו: ודוקא במתנה שנותן לו ע"י אהבה שאין המקבל מתבייש, אבל הנותן צדקה שהמקבל מתבייש מתן בסתר יכפה אף, ע"כ. אלמא אפילו דכתוב 'מתן' לשם מתנה, גם יתנו בצנעה.

אך י"ל בפורים כיון שכל אחד מקבל מתנות במשלוח מנות, אם כן לא יתבייש גם כן העני אם אינו אומר לו שנותן בתורת צדקה אלא בתורת מתנה, וכיון שכל אחד שמח בפורים אינו מתבייש העני לקחת.

יט) בגליון פרשת **כי תשא** (עמוד א) הקשה אמאי חמיר טפי כשעבד על פי עדים, למה לא סגי בפני נשים דגם כן הוי חציפות. אבל לענ"ד פשוט דהחוצפה היא אחר שעדים התרו שלא יעבוד ע"ז, ועל כן חמיר טפי בעדים כשרים שמתרים, ולא סגי בנשים שאינן מתרים.

כ) מה שהקשה (עמוד א) דלמאן דאמר מלאכה בחול המועד הוא מן התורה יתחייב מלקות. ונראה דאם כן שוה עונש של חול המועד ליום טוב, דבתרוייהו איכא מלקות, ולא מסתבר דעונש של חוה"מ שוה לעונש מי שמחלל יו"ט.

כא) האריך לבאר (עמוד ב) למה לא ניתנה שבת לגוים, כיון שמדברים בצעקות. ויל"פ כיון דבשבת יש למעט בדיבור, וגוים מדברים הרבה בקולות.

כב) כתב (עמוד ד) דפעם אחת הוי אקראי, ויש לציין ש"ס ביצה ט"ז דרק פעם אחת אפשר לסמוך על הרב לגבי עירוב תבשילין, דפעם אחת הוי אקראי ולא כששכח שתי פעמים.

כג) הביא (עמוד ג) **מהפרי מגדים** דאפשר דחטא שנעשה בשבת חמיר טפי מעשאה בחול, ע"כ. על פי זה יש לפרש בפרשת משפטים (כב, יג) אחר שכתוב שם בפסוק הקודם לשבות בשבת כתב: 'ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו'. וצריך ביאור מה שייך זה לשבת, וכתב: 'ובכל' משמע שמוסיף על השבת, ולהפרי מגדים ניחא דצריך אזהרה בשבת לשמור מכל עבירות, ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, דמי שחטא בשבת חמיר טפי.

כד) האריך (עמוד ג) להביא ראיה דנפש הישראלית נקרא ספר תורה, ויש לציין מסכת שבת ק"ה ע"ב דישראל שנפטר דומה לספר תורה שנשרף, ועי' ברש"י דאין לך ריק בישראל שאין בו תורה ומצוות, עכ"ל. ויש להוסיף עי' רש"י שבת ק"נ ע"א, דישראל מהרהרין תמיד בדברי תורה, עכ"ל, ולכן הוי בחינת ספר תורה.

כה) בגליון פרשת **ויקהל פקודי** (עמוד א) הביא דהלחם הפנים מורה על אחדות וכו'. על פי זה מובן ש"ס יומא ל"ט דהצנועין מושכין ידיהם כדי שלא יבואו לידי מחלוקת, עיי"ש בתוספות ישנים שהקשה הא יש מצוה לאכול, ולהנ"ל ניחא כדי למעט ממחלוקת, בפרט בלחם הפנים.

וכן מובן ש"ס יומא י"ז דלחם הפנים מחלקין מחצה לאהרן ומחצה לבניו שוה בשוה, להראות דכולם שוין ואין מחלוקת.

כו) מה שהעיר (עמוד ד) אי אמרינן רובו ככולו כשחסר המיעוט, והעיר מרש"י נזיר דבריה אקרי אפילו חסר אם יש רוב, וכן העיר מהשערי דורא. לענ"ד נראה לחלק דודאי למשל בקידוש דבעינן רביעית, אם שתה רק כמלא לוגמא מהני כשיש שיעור רביעית בכוס, אבל אם אין שיעור רביעית בכוס לא אמרינן רובו ככולו, כיון דבעינן רביעית ולא שתה רביעית.

אבל לגבי בריה יש דין דבעי בריה, וס"ל לרש"י דגם כשיש רוב גם כן נקרא בריה, מה שאין כן לגבי שתיית רביעית אי אפשר לומר דרוב אקרי רביעית אלא מכח רובו ככולו, משום הכי בעינן שיהא בכוס רביעית, ודו"ק ונכון הוא.

כז) בגליון פרשת **ויקרא** (עמוד ב) הקשה דבמסכת יומא אי' דפרה לאו בת כפרה, ובמס' מועד קטן אי' דפרה אדומה מכפרת.

נראה דרש"י כתב דמכפרת על עון העגל, ע"כ. ואם כן יש לומר דהא דאיתא ביומא דפרה אינה מכפרת, היינו על עבירה שאנחנו עושין, אבל על עבירה של עשית העגל - עבירה קודמת שפיר מכפר.

ועוד דחטא העגל אינו מתכפר לגמרי כשמביאים הפרה אדומה, כי רק חלק מהחטא מכפר, והראי' כשמביאים עוד הפעם פרה אדומה גם כן מכפר, אם כן על כרחך שמכפר קצת כל פעם, אבל שאר קרבנות מכפרים לגמרי שמביא הקרבן, ואם כן שייך לומר על פרה דמכפר ואינו מכפר לגמרי, ודו"ק.

כח) בגליון פרשת **צו** (עמוד א) העיר ממומין דשכיחי ולא בעי בדיקה, ומעוד מקומות נראה דמומין שכיחי היינו מיעוט המצוי, אבל שנשאר חמץ בבית הוי רוב גמור וכמעט ודאי. ועוד, דיש חזקת חיוב ודאי שהיה חמץ עד עכשיו, משא"כ לגבי מומין אפשר שלא היה בכלל מום.

כט) מה שהעיר (עמוד כ) על מנהגם של צדיקים לקיים בגופם שאיבת מים שלנו, יש לציין עי' **בשערי תשובה** סי' ר"נ ס"ק ב.

בברכת חג כשר ושמח וכל טוב סלה

שמאי קהת גרוס הכהן

[חבר הביד"צ דקהל מחזיקי הדת ובעמח"ס 'שבט הקהתי' ושא"ס]